

THEMAMAGAZINE KENNISCENTRUM LENI

INCLUSIEF LEREN EN INNOVEREN

Inhoud

Voorwoord	2
Samen leren en werken aan inclusief onderwijs in de grote stad	4
Inclusief buitenspelen	6
“Eén woord kan zo veel betekenen”	8
Bouwen aan een digitaal toegankelijke hogeschool	10
Samen leren, samen doen: Inclusie als leidraad in de zorg	12
Inclusieve gecijferdheid in de praktijk	14
Dialogoog over diversiteit	16
Inclusief ontwerpen	18
Een inclusief curriculum	20
Inclusief leren en innoveren, de zin en onzin van een adjectief	22

Colofon

(Eind)redactie

Anita Cremers, Kaoutar el Khattouti, Kahliya Ronde

Vormgeving

RAAK Grafisch Ontwerp, Utrecht

Fotografie

Corné Clemens, Willemijn van Harskamp,
Femke van den Heuvel, Rosa de Vries,
UX Indonesia (Unsplash), Fabienne van Leeuwen

Bezoekadres

Kenniscentrum Leren en Innoveren
Padualaan 97/99, Utrecht

Website

[https://www.hu.nl/onderzoek/
kenniscentrum-leren-en-innoveren](https://www.hu.nl/onderzoek/kenniscentrum-leren-en-innoveren)

VOORWOORD

Mensen verschillen van elkaar, in zienswijzen, achtergrond, culturen, uiterlijk, ervaringen, voorkeuren, netwerken en expertises. Gelukkig maar, want anders zou het maar een saaie boel zijn. Die verschillen zouden we goed kunnen benutten om tot betere oplossingen te komen. Bijvoorbeeld door in gesprek te gaan met elkaar. Maar elkaar goed verstaan, nieuwsgierig zijn naar de verschillen en op elkaar voortbouwen blijkt niet eenvoudig te zijn. Wat bedoel je precies? Hoor je wel wat ik zeg? Snap je wat ik bedoel? Taal die we hanteren leidt misschien onbedoeld tot uitsluiting, niet mee kunnen doen, dichtslaan en afhaken van jezelf of de ander. Hoe open staan we nu echt voor andere opvattingen, ervaren we onderling vertrouwen om jezelf te kunnen uiten en in hoeverre zoeken we verschillen op?

Als ik hierover mijmer, probeer ik het klein te maken en in het hier en nu te trekken. Wat kan ik zelf doen en doe ik dat ook? Vragen wat de ander nodig heeft en om feedback vragen. Anderen van informatie voorzien en meenemen in welke overwegingen voorliggen. Stiltes laten vallen, toegeven waar ik het mis had, aangeven iets zelf niet goed te weten of te kunnen, andere meningen waarderen. Maar als ik denk ruimte te geven, weet ik nog niet of collega's ook delen wat ze graag zouden willen delen.

Ruimte geven en nieuwsgierig zijn zie ik als een uitnodiging om mee te doen en samen verder te bouwen. Om maatschappelijke uitdagingen, groot en klein, tegemoet te treden, hebben

we elkaar nodig. Juist elkaar, met alle verschillende opvattingen, twijfels en onzekerheden die daarbij horen. Want verdeeldheid en isolatie helpen niet bij het toewerken naar een open, rechtvaardige en duurzame samenleving, waar onze hogeschool voor gaat. We hebben bruggen en bruggenbouwers nodig. Dit themamagazine laat zien hoe we binnen de praktijkgerichte onderzoeksprojecten van ons kenniscentrum

zulke bruggen proberen te bouwen. De bijdragen tonen hoe waardevol het is om ieders verschillende perspectieven zo goed mogelijk te benutten.

Mieke Koeslag-Kreunen is lector Werken in Onderwijs en directeur van het Kenniscentrum Leren en Innoveren van Hogeschool Utrecht.

“

Om maatschappelijke uitdagingen, groot en klein, tegemoet te treden, hebben we elkaar nodig.

SAMEN LEREN EN WERKEN AAN INCLUSIEF ONDERWIJS IN DE GROTE STAD

In de Utrechtse wijk Overvecht, een cultureel diverse wijk, wordt elke dag duidelijk hoe belangrijk inclusief onderwijs is. Onderwijs dat niet alleen verschillen erkent, maar ook actief bouwt aan gelijke kansen. Binnen het project *Leerpracht Overvecht* werken scholen, studenten, onderzoekers en lerarenopleiders samen aan de vraag: wat vraagt het om écht bij te dragen aan gelijke onderwijskansen in de grote stad?

Leren in én van de praktijk

Het project *Leerpracht Overvecht* is een samenwerking tussen Hogeschool Utrecht, Universiteit Utrecht, de Marnix Academie, de Brede School Overvecht en de Gemeente Utrecht. In deze rijke leeromgeving werken scholen, studenten, onderzoekers en lerarenopleiders samen om te leren over goed lesgeven in de grootstedelijke context, met als doel het bevorderen van gelijke onderwijskansen voor alle leerlingen.

De *Leerpracht*partners hebben gezamenlijk de minor *Urban Education* ontwikkeld. De minor biedt studenten van verschillende lerarenopleidingen de kans om zich te verdiepen in cultureel sensitief lesgeven. De lerarenopleidingen en aangesloten praktijkscholen werken samen bij het opleiden van deze studenten. Studenten lopen stage in de school, doen praktijkonderzoek en leren samen met opleiders hoe je als leraar omgaat met de kansen en uitdagingen

die horen bij lesgeven in een grootstedelijke, cultureel diverse context.

Van vragen naar verandering

Een belangrijke opbrengst van het project is de handreiking *Boeien, binden en behouden: Basisschoolleraars opleiden en professionaliseren in de grote stad*, waarin praktijkgerichte onderzoeksvragen worden aangereikt rond thema's als kansengelijkheid, ouderbetrokkenheid en meertaligheid. De handreiking stimuleert teams om gezamenlijk te reflecteren, ervaringen te delen en het gesprek te voeren.

De handreiking laat zien wat goed lesgeven in een grootstedelijke wijk vraagt: leraren die hoge verwachtingen

hebben van alle leerlingen, openstaan voor culturele verschillen en meertaligheid als kracht inzetten. Zo beschrijft een leraar hoe leerlingen in Overvecht soms hun sloffen meenemen naar school, als teken van thuis. In plaats van dat als vreemd te zien, grijpt hij het aan als kans om met de klas te praten over thuissituaties en gewoontes. Zulke kleine gebaren dragen bij aan een veilig, cultureel responsief klasklimaat.

De handreiking biedt daarnaast concrete werkprincipes en reflectievragen. Zo worden leraren bijvoorbeeld uitgenodigd om na te denken over hun verwachtingen van ouders en hoe zij die expliciet maken, of om samen met leerlingen klassenregels op te stellen waarin ook ruimte is voor het gebruik van thuistalen. Startende leraren worden gestimuleerd om via coaching, collegiale gesprekken en een open schoolcultuur hun bekwaamheid te versterken in het omgaan met grootstedelijke diversiteit.

En dat gesprek zetten we ook voort in *Leerpracht de Podcast*. In gesprekken met leerkrachten, onderzoekers en experts, onder leiding van host Karim Amghar, staan onder andere vragen centraal als: hoe blijf je jezelf ontwikkelen als leraar in een steeds veranderende context? Wat vraagt het om bruggen te bouwen met ouders? En hoe geef je ruimte aan meertaligheid in de klas?

Zo vertelt onderzoeker Marian van Popta in één van de afleveringen van *Leerpracht de Podcast* hoe diep taal verweven is met wie je bent. "Thuistalen zijn de talen van het hart: ze drukken gevoelens uit, vormen de identiteit en beïnvloeden hoe kinderen leren en zich ontwikkelen. Wanneer scholen leerlingen vragen hun thuistaal thuis

“

Leerpracht Overvecht maakt zichtbaar wat er nodig is om inclusief onderwijs in de grote stad vorm te geven: samenwerking, reflectie en de bereidheid om te blijven leren van én met elkaar.

te laten, zeggen ze in feite: 'Laat maar een stukje van jezelf thuis.'" Dit laat zien hoe scholen onbedoeld afstand kunnen creëren, juist wanneer zij geen ruimte maken voor de talen en ervaringen die voor leerlingen betekenisvol zijn.

Leerpracht Overvecht maakt zichtbaar wat er nodig is om inclusief onderwijs in de grote stad vorm te geven: samenwerking, reflectie en de bereidheid om te blijven leren van én met elkaar. Zo

bouwen we aan onderwijs waarin alle leerlingen zich erkend en aangesproken voelen en waarin elke leraar het verschil kan maken.

Geschreven door Kaoutar El Khattouti, onderzoeker bij het lectoraat Werken in Onderwijs en Tamar Tas, hoofddocent bij Hogeschool Utrecht. Wil je meedenken, aanhaken of samenwerken? Mail naar tamar.tas@hu.nl.

De handreiking en afleveringen van Leerpracht de Podcast zijn te vinden via www.leerpracht.nl en LinkedIn.

INCLUSIEF BUITENSPELEN

Bij het ontwerpen van speeltuinen is tegenwoordig vaak aandacht voor inclusie, zodat bijvoorbeeld ook kinderen met een beperking er kunnen spelen. Maar in de praktijk spelen kinderen met en zonder beperking weinig samen in zo'n speeltuin. Rosa de Vries en haar collega's bouwden aan manieren om dat toch te laten gebeuren.

Het Kloosterplantsoen in IJsselstein is een inclusief ontworpen speeltuin en wil graag alle kinderen verwelkomen. Toch komen er nog weinig kinderen met een (fysieke) beperking naartoe. Tijdens het project *Inclusief buitenspelen IJsselstein* hebben de lectoraten Co-Design en Duurzame Gemeenschappen samen met de speeltuin, buurtsportcoaches, kinderfysiotherapeuten, Gemeente IJsselstein, Sportservice Utrecht, Stichting Het Gehandicapte Kind en

studenten van Hogeschool Utrecht de eerste stappen gezet voor een lokale community die zich inzet voor inclusief buitenspelen in IJsselstein.

Begeleid samen

In het project hebben de kinderfysiotherapeut en buurtsportcoach samen activiteiten begeleid voor kinderen met en zonder beperking. Begeleid samenspelen dus! Waarom dit nodig is? Omdat veel kinderen met een

beperking denken dat buitenspelen niet voor hen is weggelegd, en omdat kinderen zonder beperking niet weten hoe ze samen kunnen spelen met kinderen met een beperking. Doordat kinderen met een beperking veelal naar speciaal onderwijs gaan, kennen kinderen met en zonder beperking elkaar niet. Het zijn twee gescheiden werelden.

Tijdens het project bleek dat met een klein beetje hulp de kinderen op weg kunnen worden geholpen in samen spelen. Ze zijn veel positieve ervaringen rijker, ze ervaren dat ze wel samen kunnen buitenspelen en sommigen maken zelfs vriendjes.

Daarnaast zijn er, om het inclusieve karakter van de speeltuin zichtbaarder en bekender te maken, twee speelrolstoelen aangeschaft. Ook is er een prachtig informatiebord ontworpen en zijn er meerdere evenementen georganiseerd.

Samen spelen gaat door

Dit project is in de zomer van 2024 afgerond, maar de samenspeelmiddagen worden voortgezet in de speeltuin door de buurtsportcoach en studenten kinderfysiotherapie van de HU. Ook de kinderfysiotherapeut blijft betrokken bij de speeltuin. Een belangrijk inzicht is dat inclusie niet vanzelf gaat en betrokkenen – zowel kinderen als professionals – elkaar moeten leren vinden.

Onderzoek mét en niet over kinderen

Dit project in de IJsselsteinse speeltuin is nauw verwant met het vierjarige onderzoeksproject *Samen Spelen (2022-2026)*. In dit onderzoek ontwikkelt het Lectoraat Co-Design samen met het Lectoraat *Bewegen en Opgroeien doen* we *Samen* tools voor kinderfysio- en ergotherapeuten. Bijvoorbeeld tools als buitenspeeldilemma's voor kinderen (voor in de wachtkamer), het buiten-speelkwartet (om de behandeling van een kind van binnen naar buiten te verplaatsen) en Hack de Speelplek (wat mee gegeven kan worden aan kinderen zodat ze zelf in hun eigen wijk met andere ogen naar een speelplek kunnen kijken). Deze tools ondersteunen de kinderfysio- en kinderergotherapeuten

“

Inclusie gaat niet vanzelf.

in het begeleiden en stimuleren van buitenspelen voor kinderen met een beperking en hun ouders.

Uitzonderlijk is dat we daarbij samenwerken mét kinderen. We hebben de ervaringen, ideeën en dromen opgehaald van kinderen met én zonder beperking, via onder andere inclusieve co-designsessies. Dit vertalen we nu naar praktische handvatten. Door dit praktijkgerichte onderzoek hebben we als co-design-onderzoekers waardevolle inzichten opgedaan over zowel inclusief spelen als inclusief co-designen. Samen ontwerpen met kinderen met verschillende vaardigheden vergt veel sensitiviteit en flexibiliteit. Het is een bron van creativiteit en inspiratie. We moedigen dan ook iedereen aan om kinderen te

betrekken in onderzoek en ontwerpprojecten waarbij het over kinderen gaat!

Deze projecten werden gefinancierd door Regieorgaan SIA, met een aanvullende subsidie van Stichting Het Gehandicapte Kind. Rosa de Vries is onderzoeker bij lectoraat Co-Design.

Nieuwsgierig naar wat er nog meer is gebeurd in IJsselstein om te bouwen aan een community die zich inzet voor inclusief buitenspelen?

Lees de [rapportage](#).

“EÉN WOORD KAN ZO VEEL BETEKENEN”

Jantien Smit over meertaligheid en inclusief onderwijs

Hoe draag je bij aan inclusie door meer oog te hebben voor de meertaligheid van mensen? Jantien Smit (lectoraat Meertaligheid en Onderwijs) vertelt hoe simpel het soms kan zijn.

Wat betekent inclusie voor jou?

“Voor mij gaat inclusie om leerders (van jong tot oud) in staat stellen om mee te doen. Meedoen in onderwijs, meedoen op de arbeidsmarkt, meedoen met alle onderdelen van de samenleving. Taal is daarbij superbelangrijk. Zonder taal kun je niet goed meedoen. Maar voor heel veel mensen is Nederlands niet de eerste taal of de taal die het meest na aan het hart ligt.”

Openstaan voor meertaligheid is voor Jantien Smit dan ook een essentieel onderdeel van inclusie. “Taal maakt zo’n belangrijk deel uit van wie we zijn en waar we ons thuis voelen, en dus ook van hoe we kunnen meedoen. Als je

andere talen buiten de deur houdt, dan laat je ook een deel buiten beschouwing van iemands persoonlijkheid en identiteit. Om een inclusievere wereld, klas of beroepscontext te krijgen, is het belangrijk om oog te hebben voor talen die mensen meebrengen.”

Bewuster

Het lectoraat werkt veel aan docent-professionalisering op het gebied van meertaligheid. “Alles begint bij bewustwording. Meertaligheid is niet alleen van een ander, het is van ons allemaal. Want hoe voel je je als Nederlandssprekende in Frankrijk als je een brood moet kopen? Vanuit die bewustwording gaan we samen op onderzoek uit. Weet je als

docent eigenlijk welke talen er in je klas allemaal gesproken worden?”

Na deze eerste onderzoekende, nieuwsgierige fase komen er praktische toepassingen waarmee docenten leren wat je met kennis over meertaligheid kunt doen. “Weet je als onderwijsprofessional hoe meertalige leerders denken als ze een toets maken in een specifiek school- of studievak? Neem bijvoorbeeld het leren van breuken. In het Nederlands zeg je “twee-vijfde” terwijl je in het Turks dezelfde breuk omschrijft als “5 daaruit 2”. Een tweetalig Turks-Nederlands kind moet dus misschien even switchen. Het helpt als je als docent weet dat er verschillen zijn tussen talen en dat deze verschillen voor conceptuele kortsluiting kunnen zorgen - maar ook voor verrijking. Verschillende talige manieren van praten over breuken maken het namelijk

mogelijk om conceptueel op verschillende manieren naar breuken te kijken. En dit geldt uiteraard ook bij andere rekenthema's en in andere vakken."

Simpel

Het lectoraat werkt samen met docenten, scholen en instellingen aan een breed scala aan interventies om inclusie via meertalige aanpakken te bevorderen. In *research-practice partnerships* bepalen ze wat ze gaan doen of ontwerpen, toegespitst op de praktijkvraag. Dat kan bijvoorbeeld gaan om nieuwkomersonderwijs in primair of voortgezet onderwijs, meertalig lesonderwijs op de basisschool, om internationale scholen met expatleerlingen, of mbo-onderwijs met een talig zeer diverse studentenpopulatie. Heel gevarieerd en elke situatie vraagt om iets

anders. Toch wil Jantien benadrukken dat inclusie niet ingewikkeld hoeft te zijn. "Een promovendus die ik begeleid, werkt in haar onderzoek met meertalige kinderen in het nieuwkomersonderwijs. Die kinderen hebben vaak veel meegeemaakt en dus is het extra belangrijk om vanuit veilig contact de interviews met ze te doen. In elke taal van de kinderen had de promovendus geleerd hoe ze ze kon begroeten. Daar hadden de kinderen het een paar dagen later nog over: "Dit is de juf die weet wat hallo is in mijn taal". Dat vind ik zo mooi. Omdat het laat zien dat kinderen zich al meer gekend kunnen voelen als je maar één woord in hun taal kent. Dat is dan ook mijn boodschap: zo simpel kan het zijn om te starten met inclusiever onderwijs vanuit een meertalige aanpak. Met één simpel woord kun je laten weten dat iemand er mag zijn."

Jantien Smit is lector bij het lectoraat Meertaligheid en Onderwijs van Hogeschool Utrecht.

Interview door Kahliya Ronde.

Meer weten over wat het lectoraat doet of hoe het je kan helpen meertaligheid een plek te geven in het klaslokaal of op de opleiding?

“

Dit is de juf die weet wat hallo is in mijn taal.

BOUWEN AAN EEN DIGITAAL TOEGANKELIJKE HOGESCHOOL

Hoe zorg je dat iedereen, inclusief mensen met beperkingen, gebruik kan maken van de digitale platforms en systemen die horen bij het reilen en zeilen van je organisatie? Koen Smit van het lectoraat Betekenisvol Digitaal Innoveren dook in de digitale infrastructuur van de hogeschool en deed wat daarvoor nog niet gedaan was: holistisch testen met gebruikers met een beperking.

“In juni 2025 treedt de European Accessibility Act in werking, wetgeving die producten en diensten toegankelijker moet maken voor mensen met een beperking. Hoewel het nog niet zeker is of hogescholen ook aan deze wetgeving moeten gaan voldoen, wilden we bij de HU wel graag weten hoe toegankelijk onze digitale systemen en platformen eigenlijk zijn,” vertelt Koen Smit. “Normaal gesproken huur je een extern bureau in voor een toegankelijkheidstoets. Maar zo’n bedrijf draait wat standaardsoftware op een deel van je websites en rapporteert dan of je wel of niet voldoet aan de richtlijnen. Wij wilden graag dieper gaan. We wilden testen met gebruikers, vanuit de hele HU-gemeenschap, dus ook met mensen met een beperking. Dat doen we nog te weinig bij de HU als we nieuwe ICT-systemen aanschaffen.”

Testen, testen, testen

Koen en collega’s stelden een team samen met onder andere studenten van de ICT-opleiding. Ze maakten een inventarisatie van bijna 40 applicaties waaronder Canvas (digitaal klaslokaal) en YouForce (systeem voor personeelsbeheer). Vervolgens ontwikkelden ze zelf een proces om deze applicaties grondig te testen. Is de HU-vormgeving geschikt voor mensen met kleurenblindheid, werken screen readers wel, bied je alternatieve manieren om informatie

over te brengen (zoals ondertiteling bij een video)? Daarnaast voerden ze dus gebruikerstesten uit. Niet alleen met docenten maar ook met studenten en medewerkers bij onderzoek en diensten.

Pijn

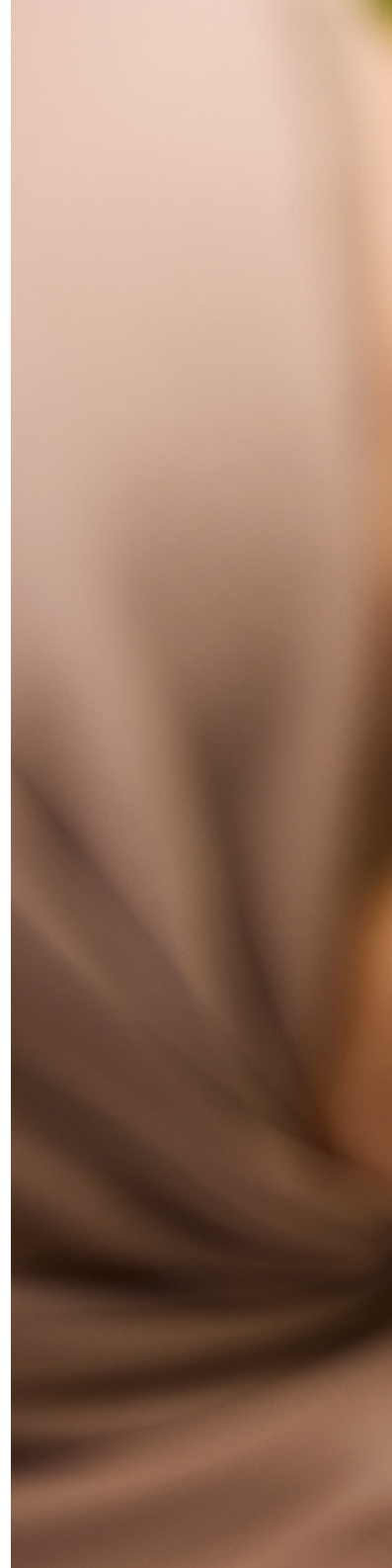
“Als je meekijkt, ervaar je echt dat sommige dingen helemaal niet vanzelfsprekend zijn. Zo zagen we dat het onmogelijk is voor iemand met een visuele beperking om een declaratie in te dienen. Lukt gewoon niet, kan niet. Vanwege het ontwerp van het declaratieprogramma. Pas als je achter iemand staat mee te kijken, merk je de pijn die dat oplevert,” zegt Koen.

“Mensen denken altijd voor anderen, over anderen. Het is makkelijk om ervan uit te gaan dat iets op de een of andere manier wel zal lukken. Daarom is gebruiksonderzoek met ervaringsdeskundigen zo belangrijk, dan merk je de diepte van de problematiek. Dan blijkt dat als je bepaalde hulpmiddelen gebruikt, zoals een braillelezer, je je écht niet kan inschrijven voor je vakken en toetsen, omdat het inschrijfsysteem pop-ups gebruikt en het systeem dan vastloopt. Zelf heb ik een tijd geleden een oogoperatie gehad, waarna ik slecht van een scherm kon lezen. Dan ervaar je even dat je er niet bij hoort. Bewustzijn en je willen verplaatsen in een ander is essentieel om digitaal toegankelijk te zijn.”

“

Als student heb ik van dichtbij ervaren hoe belangrijk het is dat digitale content toegankelijk is, en hoeveel digitale content vandaag de dag ook absoluut niet toegankelijk is.

Nick Kuiper (derdejaars Software Development student)

Voorloper

Koen en het team zijn klaar met het doorlichten van de digitale systemen en het rapport is binnen de hogeschool gedeeld. "De uitkomsten zijn best gevoelig, want we laten zien wat goed gaat, maar zeker ook wat niet. Gelukkig merken we dat collega's open staan om meer rekening te houden met digitale toegankelijkheid. Naar aanleiding van een presentatie op een nationale conferentie kwamen er meerdere hogescholen op ons af – of we konden delen

wat we hadden gedaan. Als Hogeschool Utrecht zijn we een voorloper op zelfonderzoek naar digitale toegankelijkheid en inclusie. Daar ben ik best trots op."

Koen Smit is lector bij lectoraat Betekenisvol Digitaal Innoveren van Hogeschool Utrecht. Dit project is onderdeel van het programma Digitale Inclusie van Digitale Leeromgeving (DLO) van de HU.

Interview door Kahliya Ronde.

Meer weten over wat het lectoraat doet of hoe het je kan helpen met inclusief digitaal innoveren?

SAMEN LEREN, SAMEN DOEN: INCLUSIE ALS LEIDRAAD IN DE ZORG

Hoe zorg je voor échte samenwerking met en rond mensen met een verstandelijke beperking? Cliënten en hun naasten hebben veel ervaringskennis. Deze kennis wordt vaak onvoldoende benut in de zorg. Hoe kun je niet alleen praten over cliënten, maar ook aan de slag gaan met hen, en met alle betrokkenen om hen heen?

In het project *Inclusief samenwerken rond mensen met een verstandelijke beperking* werd precies dat onderzocht én uitgetoetst. Het project werd uitgevoerd door lectoraat Participatie Zorg en Ondersteuning en lectoraat Co-Design in samenwerking met verschillende zorginstellingen. Centraal stond het idee van een 'ontwikkelwerkplaats', een methode voor praktijkinnovatie, bedacht door lector Jean-Pierre Wilken (2006), waarin cliënten, zorgprofessionals, onderzoekers, familieleden

en andere betrokkenen samen leren, maken en hierover reflecteren.

Trots

In twee ontwikkelwerkplaatsen – één in Amsterdam en één in Utrecht – werd een volledig ontwerpproces doorlopen, waarin concrete tools voor samenwerking bedacht, gemaakt en uitgetoetst werden. Een (zo veel mogelijk) vaste groep deelnemers van tien tot vijftien personen per ontwikkelwerkplaats werkten in totaal 28 bijeenkomsten aan

vier communicatietools waarbij perspectieven van de cliënt, van de naasten en van de zorgprofessionals gelijkwaardig werden ingebracht. De cliënten waren echt trots op wat ze gezamenlijk met de anderen hadden ontworpen.

Er werden verschillende creatieve technieken toegepast, waarbij activiteiten steeds werden aangepast aan de beschikbaarheid en belastbaarheid van de deelnemers. Ze hebben bijvoorbeeld supermomenten en dieptepunten in samenwerking uitgebeeld door te tekenen, knippen en plakken met knutselmateriaal, door te bouwen met materialen zoals Lego, én door middel van drama in tweetallen. Op deze manier werden mooie verhalen en ervaringen gedeeld.

"Zo'n proces meemaken doe ik normaal niet in mijn werk, maar het geeft wel echt een ander perspectief! Van steeds even langzamer gaan en weer versnellen en dat je visueel gaat werken. En we hebben zoveel dingen gedaan om als groep echt gelijkwaardig te kunnen werken. Precies wat we met die tools ook willen bereiken!"
Deelnemende begeleider.

Ruimte maken

Inclusie betekent dat iedereen meedoet – niet alleen als onderwerp, maar als gelijkwaardige partner in het proces," aldus Rosa de Vries, onderzoeker bij Lectoraat Co-Design. "Het vraagt iets van ons allemaal: ruimte maken voor andere stemmen, en de moed om bestaande structuren ter discussie te stellen." Dat is precies wat gebeurde in de ontwikkelwerkplaatsen. Door op een gelijkwaardige manier samen te werken ontstond ruimte voor nieuwe perspectieven. Eén van de deelnemers met een verstandelijke beperking zei daarover: "Ik vond het fijn dat ik gewoon mijn mening mocht geven. En dat mensen echt luisterden."

Zoveel in je hoofd

De tool 'Bekend, maar niet zichtbaar' richt zich op de (door de deelnemers bedachte) subthema's 'echte goede samenwerking' en 'rekening houden met anderen'. Het idee kwam voort uit de wens: "Ik zou willen dat anderen kunnen ervaren wat ik ervaar waardoor samenwerken soms moeilijk is". In een oefening werken drie personen samen: één draagt een koptelefoon met geluiden en ruis, een ander een bril waardoor je slecht kunt zien, en de derde leest een opdracht van een kaartje voor. Je weet van elkaar niet precies wat je ervaart, zo wordt voelbaar hoe misverstanden en frustraties kunnen ontstaan bij samenwerking, en hoe belangrijk begrip en waardering zijn.

Een deelnemende cliënt verwoordde het effect als volgt: "Door de tool 'Bekend, maar niet zichtbaar' in te zetten

“

Kijk, dit hebben wij gemaakt. Mooi he?!

Cliënt.

ontstonden er mooie gesprekken over hoe deelnemers het beleven als ze samenwerken of contact hebben met anderen. Dat er soms weinig begrip is voor de moeite die het kost om bijvoorbeeld de aandacht erbij te houden als er al zoveel in je hoofd gebeurt."

Bewust

Naast deze en nog drie andere tools, een handboek over steunend relationeel handelen en een handreiking over samenwerking in een ontwikkelwerkplaats heeft het project laten zien hoe belangrijk het is om bewust te kiezen voor inclusie: in wie aan tafel zit, in de (ontwerpende) manier van werken en in hoe beslissingen worden genomen.

Het project heeft inmiddels in samenwerking met zorginstelling Cordaan een vervolg gekregen, dankzij een nieuwe ZonMW-subsidie. De tools zijn beschikbaar bij de deelnemende zorginstellingen. Ook geïnteresseerd? Mail rosa.devries@hu.nl.

Meer informatie over het door ZonMW gesubsidieerde project en de achterliggende visie:

INCLUSIEVE GECIJFERDHEID IN DE PRAKTIJK

Veel mensen hebben moeite om met cijfers en getallen om te gaan en kunnen dus in onze gecijferde samenleving niet volledig meedraaien. **Lonneke Boels en collega's proberen dit met speciaal ontwikkelde leermaterialen te verbeteren.**

In het project *Numeracy in Practice* is met elf Europese partners in evenveel landen leermateriaal voor gecijferdheid in volwassenonderwijs ontwikkeld, getest en verbeterd. Door de betrokkenheid van deze landen vindt een brede verspreiding van de materialen in Europa en daarbuiten plaats.

Alledaagse situaties

Inclusiviteit is de kern van dit project omdat het zich richt op het versterken van gecijferdheid — het vermogen om wiskundige informatie effectief te interpreteren en te gebruiken — via toegankelijke en praktijkgerichte leermaterialen. Ze zijn gericht op alledaagse

situaties, zoals het begrijpen van een energierekening, het maken van keuzen over vervoer, het koken met weinig geld, het plannen van het gezinsleven of het werk. Zo hopen we eraan bij te dragen dat volwassenen beter kunnen meedoen in de samenleving en hun beroep.

Het project heeft geresulteerd in 80 materialen. Wat maakt deze materialen inclusief?

- De materialen ondersteunen zelfredzaamheid doordat ze zich richten op het interpreteren en gebruiken van gecijferdheid in het dagelijks leven en werk.
- De materialen zijn alle beschikbaar in het Engels en deels beschikbaar in de andere negen talen van het project: Frans, Duits, Nederlands, Spaans, Italiaans, Pools, Turks, Grieks en Sloveens.
- De materialen zijn toegankelijk voor verschillende doelgroepen. Door het gebruik van duidelijke taal en visuele

hulpmiddelen worden barrières voor mensen met verschillende behoeften verminderd.

- De materialen zijn door docenten getest bij de doelgroep en na evaluatie waar nodig aangepast waardoor ze goed passen bij de doelgroep.

Volwassenen met een extra uitdaging

Hoewel dit project zich niet specifiek richtte op volwassenen die nog een extra uitdaging in het leven hebben meegekregen, bleek bij de evaluatie dat minimaal 244 participanten waren bereikt die minder mogelijkheden hebben. Dan gaat het bijvoorbeeld over mensen met economische problemen,

culturele uitdagingen, lichamelijke beperkingen of gezondheidsproblemen. Het ontworpen lesmateriaal bleek ook, of juist, voor hen geschikt.

Bijzonder en ontroerend zijn dan ook de getuigenissen (<http://www.cenf.eu/awareness-materials/testimonies/>) van verschillende deelnemers die aangeven wat voor hen het belang is van gecijferdheid in hun dagelijks leven. Gecijferdheid is volgens hen belangrijk om "te weten wanneer en hoeveel medicijn je moet nemen" of om bijvoorbeeld "te begrijpen of het resultaat van een bloeddrukmeting goed of slecht is." Zoals een deelnemer zegt: "Ik gebruik gecijferdheid nu overal."

Lonneke Boels is lector van het lectoraat Wiskundig en Analytisch Vermogen van Professionals. Dit project is geïnitieerd door lector Kees Hoogland en werd gefinancierd door de Europese Unie (Erasmus+).

“

Ontroerend zijn de online video-getuigenissen van deelnemers over het belang van gecijferdheid in hun dagelijks leven.

De lesmaterialen en onderzoeksresultaten van de diverse onderzoeken zijn te vinden op de website www.cenf.eu.

DIALOOG OVER DIVERSITEIT

Hoe kunnen we leraren op scholen met een diverse leerlingenpopulatie helpen om diversiteitssensitief onderwijs te geven? In het project *Kracht uit Dialoog* gaan docenten op vijf scholen voor voortgezet onderwijs hierover een professionele dialoog aan. Daardoor leren ze samen over concrete dilemma's rondom diversiteit, bijvoorbeeld over of je een betwiste schoolexcursie door moet laten gaan.

In grootstedelijke regio's zoals Utrecht hebben leraren te maken met een zeer diverse leerlingenpopulatie. Deze diversiteit maakt het werk van leraren uitdagend omdat leerlingen heel verschillende leer- en onderwijsbehoeften hebben. Dit kan gepaard gaan met handelingsverlegenheid onder leraren.

Diversiteitssensitief lesgeven

Om in een school meer grip te krijgen op hoe te handelen bij complexe verschillen tussen leerlingen helpt het als leraren zich gezamenlijk bekwamen in diversiteitssensitief lesgeven: zo ontwikkelt een

team een groter gezamenlijk gedragen handelingsrepertoire. Bovendien kan dit veranderingen teweegbrengen in de schoolcultuur en de mate waarin de school iedereen verwelkomt. Een manier om vorm te geven aan deze uitwisseling is de professionele dialoog: een open, gelijkwaardige manier van communiceren

tussen professionals, gericht op het bereiken van een gemeenschappelijk belang.

Sense of belonging

In het project *Kracht uit dialoog* hebben teams met de vijf deelnemende scholen, bestaande uit een coördinerend docent-onderzoeker, docenten, schoolopleiders, instituutopleiders en een onderzoeker van een kennisinstituut (ROC Midden-Nederland, Universiteit Utrecht of HU), zich gebogen over de vraag hoe je zo'n professionele dialoog kunt voeren over het concept 'sense of belonging':

“

Om meer grip te krijgen op hoe te handelen bij complexe verschillen tussen leerlingen helpt het als leraren zich gezamenlijk bekwamen in diversiteitssensitief lesgeven

“

Je thuis voelen in een leeromgeving is één van de belangrijkste voorwaarden om goed te kunnen leren.

de mate waarin je erbij hoort en je je persoonlijk gewaardeerd en gerespecteerd voelt. Op elke school zoekt men naar manieren om dit concept in de eigen onderwijspraktijk tastbaar te maken met, door en voor leerlingen en leraren (in opleiding). Je thuis voelen in een leeromgeving is één van de belangrijkste voorwaarden om goed te kunnen leren.

Iedereen betrokken bij schoolactiviteiten

Een voorbeeld van een 'sense of belonging'-vraagstuk is hoe om te gaan met excursies en buitenlandse reizen waar bepaalde groepen leerlingen niet meegaan. Het team probeert te achterhalen welke groepen dat zijn en wat ervoor nodig is om hen wél bij de activiteiten te betrekken. Hierbij komt naar voren dat de school voor een spannende afweging staat. Aan de ene kant is er de wens om aan te sluiten bij de normen en waarden van de leerlingen en ouders. Zij staan bijvoorbeeld aarzelend tegenover overnachtingen. Aan de andere kant wil de school bijdragen aan een wereld

met waarden waarin jongeren samen op een meerdaagse reis kunnen gaan om, met waardering voor verschillen, samen buiten de muren van de school te leren. Met elkaar moeten ouders en leraren dus op zoek naar wederzijds begrip en vertrouwen.

Toolbox

Het project levert een toolbox op, die scholen handvatten biedt om de (soms spannende) professionele dialoog rond diversiteit en inclusie aan te gaan. In de toolbox zijn instrumenten verzameld die kunnen helpen bij het verhelderen van de visie van de school en van bestaande rollen of informele praktijken. Daarnaast levert het project een portretreeks op van leerlingen en leraren die situaties hebben meegemaakt waarbij stigma's, onwetendheid en verkeerde aannames wrijving veroorzaakten. Deze portretten kunnen dienen als gespreksstarters, om de dialoog over verschillen en perspectieven in een school op gang te brengen.

Meer lezen?

- Alhanachi, S., de Meijer, L. A., & Severiens, S. E. (2021). Improving culturally responsive teaching through professional learning communities: A qualitative study in Dutch pre-vocational schools. *International Journal of Educational Research*, 105, 101698.
- Cheng, M. M., & So, W. W. (2012). Analysing teacher professional development through professional dialogue: An investigation into a university-school partnership project on enquiry learning. *Journal of Education for Teaching*, 38(3), 323-341.
- Goodenow, C., & Grady, K. E. (1993). The relationship of school belonging and friends' values to academic motivation among urban adolescent students. *The journal of experimental education*, 62(1), 60-71.

Geschreven door Martine van Rijswijk, Ditte Lockhorst, Monique Verhoeven, Julia Penning de Vries, Lotte Henrichs en Esther Wijma. Dit project is een samenwerking tussen lectoraat Werken in Onderwijs, afdeling Educatie van de Universiteit Utrecht en het practoraat van ROC Midden-Nederland. Het is onderdeel van Kracht uit Dialoog, gefinancierd door NRO.

Meer info: [Kracht uit dialoog Versterking van het Utrechtse kennisnetwerk door een professionele dialoog voor diversiteitssensitief lesgeven | Hogeschool Utrecht](#)

INCLUSIEF ONTWERPEN

Inclusief ontwerpen vraagt wat van huidige en toekomstige ontwerpers.

Anita Cremers van Co-Design vertelt hoe zij en collega's een inclusieve houding proberen te bevorderen bij ontwerpbureaus en in het ontwerponderwijs, zodat inclusie vanaf de start wordt meegenomen.

Inclusief ontwerpen is het ontwerpen van reguliere producten en/of diensten die toegankelijk en bruikbaar zijn voor zoveel mensen als redelijkerwijs mogelijk is, zonder dat speciale aanpassingen of ontwerpen nodig zijn. Bijvoorbeeld overheidswebsites of een app van het openbaar vervoer die door elke Nederlandse burger gemakkelijk gebruikt moeten kunnen worden. En er moeten ook niet-digitale alternatieven voor zijn, zoals een informatiebrief of een loket. Ontwerpers kunnen met inclusieve producten en diensten dus een belangrijke bijdrage leveren aan een inclusievere samenleving.

Er bestaat al een breed aanbod aan kennis over inclusief ontwerpen en daarop gebaseerde hulpmiddelen (zoals tools, methoden, richtlijnen en casebeschrijvingen, vaak samengebracht in toolkits), ontwikkeld in onderzoeksprojecten of in de praktijk. Zo zijn er methoden en tools voor activiteiten met mensen met ervaringskennis. Deze methoden en tools worden tijdens ontwerpsessies ingezet en kunnen een verbale, visuele of tastbare insteek hebben.

Toch zeggen ontwerpbureaus: "Veel van de onderzoeksmethodes die we hebben zijn heel talig. En soms merken we dat we op cultureel vlak ver van onze respondenten afstaan." Of: "Er is al heel veel. De grootste uitdaging is om wat er al is adequaat in te zetten en niet opnieuw het wiel uit te vinden." En: "We zouden graag iets concreets willen aanbieden over inclusie, wat de opdrachtgever helpt."

Nieuwe competenties

Inclusief ontwerpen stelt dus nieuwe eisen aan competenties van huidige en toekomstige ontwerpers. Zij moeten een

keuze zien te maken uit de overvloed aan bestaande hulpmiddelen voor hun specifieke ontwerpdoelen, doelgroepen en contexten. Daarnaast moeten zij leren deze in de praktijk toe te passen en daarbij samen te werken met mensen met ervaringskennis. Ten slotte hebben zij handvatten nodig om hun eigen kennis en ervaring over inclusief ontwerpen te verwoorden of verbeelden en overdraagbaar te maken, bijvoorbeeld naar hun opdrachtgevers.

Inclusieve houding

Het praktijkgerichte onderzoeksproject Active Inclusive Design (AID) helpt de ontwerppraktijk en het ontwerponderwijs om beter inclusief te kunnen ontwerpen. Ons uitgangspunt daarbij is dat inclusie vanaf de start doorlopend onderdeel uitmaakt van het ontwerpproces, van het ontwikkelen en evalueren tot het implementeren van oplossingen. We werken in actieteams samen met de ontwerppraktijk en het -onderwijs aan specifieke deelvragen. Dit heeft al geleid tot mooie hulpmiddelen die goed passen in die praktijken. Ze gaan bijvoorbeeld over het stimuleren van

“

Soms merken we als ontwerpers dat we op cultureel vlak ver van onze respondenten afstaan.

een inclusieve houding bij ontwerpers in hoofd, hart en handen, bepalen voor wie je ontwerpt zonder mensen uit te sluiten die ook belang hebben bij het product, professioneel samenwerken met mensen die heel anders zijn dan jezelf, het uitwisselen van ervaringen over het gebruik van methoden, richtlijnen en tools, of het bespreekbaar maken

van de 'volwassenheid' voor inclusief ontwerpen bij je opdrachtgever zodat je daarop kunt inspelen.

Door intensieve samenwerking in de actieteams en regelmatige bijeenkomsten van alle deelnemers vindt er kennisuitwisseling plaats en ontstaat er een actieve gemeenschap. De basis daarvoor wordt binnen AID gelegd, maar we zetten nu ook al stappen om die gemeenschap te laten voortduren na afloop van het project. Uiteindelijk komen de bureaus en het onderwijs dan zelf aan zet.

Anita Cremers is lector bij Co-Design. Het project *Active Inclusive Design* is een tweejarig (oktober 2023–2025) praktijkgericht onderzoeksproject gefinancierd door SIA RAAK MKB. De deelnemende MKB-ontwerpbureaus zijn: Afdeling/Buitengewone zaken, Design Innovation Group (DIG), Greenberry, Ideate, Keen Public, Netrex (Leer Zelf Online), Muzus, theRevolution en Vrienden van Verandering. Ook HAN University of Applied Sciences en Technische Universiteit Delft doen mee.

Zie voor meer informatie de website: activeinclusivedesign.nl

EEN INCLUSIEF CURRICULUM

Hoe draag je bij aan inclusieve mens- en maatschappijvakken in het voortgezet onderwijs? “Docenten moeten hun onderwijs kunnen afstemmen op de leerlingengroep die ze voor zich hebben”, zegt onderzoeker, lerarenopleider en curriculumontwikkelaar Hanneke Tuithof (lectoraat Curriculumvraagstukken Funderend Onderwijs).

Open houding

“Aan inclusief onderwijs zitten voor mij verschillende kanten,” zegt Hanneke Tuithof. “Er is een vakinhoudelijke kant die gaat over lesstof en curriculum, én er is een pedagogische kant, die gaat over het zien en begeleiden van leerders. Bij dat laatste is het belangrijk dat je er als docent bewust van bent dat iedereen een specifieke beginsituatie heeft. Iedereen komt ergens vandaan, brengt een eigen verhaal mee, en heeft ook een bepaalde positie in een groep. Dat zien, en daar ruimte aan geven, is superbelangrijk om inclusief onderwijs te bevorderen.”

Die inclusieve houding probeert Hanneke als lerarenopleider aan de lerarenopleiding zelf in de praktijk te brengen, en ook te stimuleren bij docenten-in-opleiding of docenten in nascholingstrajecten. “Ik vraag altijd naar de beginsituatie. Wie ben je, wat heeft invloed op je eigen leren, hoe ziet je leerlingenpopulatie er uit? Ik merk dat ik ook mijn taal steeds meer ter discussie stel, en steeds meer dingen zeg met een vraagteken. Ik kan als docent iemand beschadigen en uitsluiten – daar ben ik me superbewust van. Meer dan vroeger wordt er van docenten gevraagd om dingen vanuit verschillende perspectieven te bekijken, en zich te realiseren dat ze zelf ook blinde vlekken kunnen

hebben. Een open houding hoort bij de pedagogische vaardigheden van docenten.”

Meerdere perspectieven in lesmateriaal

Naast een open houding werkt Hanneke aan het inclusiever maken van de inhoud van vakken. Op verschillende manieren is ze betrokken bij curriculumvernieuwing in het voortgezet onderwijs, bijvoorbeeld als lid van de commissie die moest adviseren over de plaats van Nederlands’ koloniale geschiedenis en erfgoed of bij het samenstellen van het nieuwe examenprogramma geschiedenis. “Leerlingen moeten zich herkennen in het lesmateriaal op school. Dat betekent dat verschillende groepen en perspectieven zichtbaar moeten zijn in het lesmateriaal. Leerlingen moeten over hun eigen geschiedenis kunnen leren. Ik herinner me de ontgoocheling nog goed toen ik als 18-jarige geschiedenis ging studeren en er achter kwam dat het helemaal niet over mij ging – het ging over witte machtige mannen. Bij vrouwengeschiedenis ben ik ervan doordrongen geraakt hoe belangrijk multi-perspectiviteit is, en hoe verschillende machtsposities daarmee samenhangen.”

Inclusief curriculum

Een inclusief curriculum is essentieel voor het bevorderen van inclusief

onderwijs. “Het landelijke curriculum bepaalt voor een groot deel wat docenten in de klas doen. De kern-doelen, eindtermen en kennisbasis die we met elkaar afspreken hebben heel veel invloed op de praktijk. Daar moeten we het dus mogelijk maken dat docenten hun onderwijs kunnen afstemmen op de groep die ze voor zich hebben.”

“

Leerlingen moeten zich kunnen herkennen in het lesmateriaal op school.

Hier zit natuurlijk ook wel een spanning. Want een curriculum dat ruimte maakt voor verschillende perspectieven is niet altijd goed te toetsen bij een eindexamen. "Maar ik zie hierin een verschuiving. Voorheen testten we alleen kennis en vaardigheden. Maar binnenkort komen er ervarings- en aanbodsdoelen in de curricula van primair én voortgezet onderwijs. Dat houdt in dat leerlingen iets moeten ervaren, bijvoorbeeld door het bezoeken van een museum of het inrichten van een oefenplaats voor burgerschap. Een aanbodsdoel houdt in dat de school iets moet aanbieden, bijvoorbeeld een activiteit in de

omgeving van de school. Deze vernieuwing met ervarings- en aanbodsdoelen geeft curriculumontwikkelaars, scholen en docenten dus meer vrijheid en ruimte om het onderwijs te laten aansluiten bij hun leerlingen. Voor inclusiever onderwijs is dit een hoopgevende ontwikkeling."

Hanneke Tuithof is vakdidacticus aan de Universiteit Utrecht en hoofddocent gammadidactiek bij het lectoraat Curriculumvraagstukken Funderend Onderwijs van Hogeschool Utrecht.

Interview door Kahliya Ronde.

Meer weten over wat het lectoraat doet of hoe het je kan helpen inclusie een plek te geven in het curriculum, lesmateriaal of klas?

INCLUSIEF LEREN EN INNOVEREN, DE ZIN EN ONZIN VAN EEN ADJECTIEF

Famke van Lieshout, associate lector bij Normatieve Professionalisering, constateert dat bijvoeglijke naamwoorden als 'inclusief' eenvoudig worden omarmd, maar dat het gesprek over de onderliggende waarden en hoe hier dan concreet vorm aan te geven, lang niet altijd gevoerd wordt.

Waarden en normen

Als onderzoekers dienen we reflectief te zijn op het eigen handelen en kritisch te zijn op de waarden die ons handelen sturen. Een waarde is datgene wat voor een individu of groep belangrijk is, waar men zich voor wil inzetten en wat nastrevenswaardig

is. Normen zijn afspraken die gemaakt zijn op basis van waarden. Om onszelf te bevragen op deze waarden en normen - of door anderen bevraagd te worden - hebben we hier eerst open en expliciet over te zijn. Binnen onderzoeksgroepen is het daarom belangrijk om gezamenlijk een proces van waardenoriëntatie

te doorlopen, om te bepalen welk bijvoeglijk naamwoord de geïdentificeerde waarden representeert en hun programma's 'kleurt'. Dit nodigt mensen met vergelijkbare perspectieven uit om verbinding te maken, en de daaropvolgende betrokkenheid leidt veelal tot een collectieve versterking of transformatie van de manier van werken.

Inclusief

Met het toevoegen van het bijvoeglijk naamwoord 'inclusief' aan leren en

66

Commitment aan waarden is niet vanzelfsprekend en vraagt om collectief identiteitswerk door individuen en teams.

innoveren, spreken we ons als onderzoekers uit over het doen van 'goed werk'. Het roept beelden op waar we onszelf in willen herkennen, maar ook aan herkend willen worden. Inclusiviteit is gestoeld op fundamentele waarden en overtuigingen zoals diversiteit, gelijkheid, rechtvaardigheid, responsiviteit en participatie. Deze waarden hebben bijbehorende normen. Wanneer je je als onderzoeker committeert aan de onderliggende waarden bij 'inclusief leren en innoveren' zou dit

kunnen betekenen dat je in alle fasen van het onderzoek bepaalde stakeholders hebt te betrekken, ongeacht hun mogelijke beperkingen.

Dit vraagt om aanpassingen van methoden die nog steeds hebben te voldoen aan gestelde kwaliteitscriteria. Dat kan bijvoorbeeld zijn dat iedereen eigenaar is van alle stappen in het onderzoeksproces, en dat analyse dus niet alleen voorbehouden is aan een onderzoeker. Dit vergt een extra inspanning van de onderzoeker, waarbij het 'niet-weten' een meer centrale rol krijgt dan het 'weten', wat kan botsen met de professionele identiteit van de onderzoeker als expert. Dit kan onzekerheid in de hand werken waardoor de onderzoeker het handelen vanuit inclusieve waarden mogelijk uit de weg gaat.

Prized in principle but denied in practice

Waarden, impliciet dan wel expliciet, worden vaak "prized in principle but denied in practice". Perspectieven op 'goed werk' verschillen tussen individuen, teams en organisaties, wat vaak leidt tot spanningen die niet altijd een positieve invloed hebben op de betrokkenen of hun manier van werken. De vaak voorkomende behoeften aan weten, comfort en actie laten weinig ruimte voor het delen en kritisch bevragen van meer morele en relationele waarden en van de manier waarop we daar al dan niet invulling aan geven in ons handelen.

Commitment aan waarden is dus niet vanzelfsprekend en vraagt om collectief identiteitswerk door individuen en teams. Het proces van op elkaar afstemmen en verenigen van waarden, zoals de waarden die ten grondslag liggen aan inclusief, is geen sinecure, en is op zichzelf 'inclusief' van karakter. Belangrijk is dat waarden niet opgelegd worden, maar dat een bewustwording op

Verder lezen:

- Bakker, C. (2004). Demasqué van het christelijk onderwijs? Over onzin en zin van een adjectief. Utrechtse Theologische Reeks. 46. Universiteit Utrecht.
- Scharmer, O. (2025). Universities as Innovation Ecologies for Human & Planetary Flourishing. Blog retrieved at May 5 2025; [Universities as Innovation Ecologies for Human & Planetary Flourishing | by Otto Scharmer | Field of the Future Blog | Mar, 2025 | Medium](#).
- Van Lieshout, F. & Bakker, C. (2025). Onderwijsinnovatie: elkaars normatieve posities onderzoeken en bevragen (p.61 – 69). In: *Maak samen je eigen onderwijs. Veranderen, verbeteren en vernieuwen voor schoolteams*, door F. Cornelissen. Boom uitgeverij
- Van Lieshout, F. & Cardiff, S. (2023). Persoonsgericht opleiden van professionals in de gezondheidszorg. *Onderwijs & Gezondheidszorg*, jaargang 47, p. 18-21

gang wordt gebracht over aanwezige waardenoriëntaties, daar taal bij te vinden, hierover te kalibreren en ruimte te nemen om zich te positioneren in een situatie, alvorens wordt gehandeld. Dit vraagt om het creëren van werkomgevingen waarin betrokkenen trouw kunnen zijn aan de eigen fundamentele waarden, alsook aan de gemeenschappelijke waarden waar het collectief voor staat. Dit maakt dat iedereen tot zijn recht kan komen en dit een morele verantwoordelijkheid is door en voor ons allen.

“

**Om maatschappelijke
uitdagingen tegemoet
te treden hebben
we bruggen en
bruggenbouwers nodig.**

Dit themamagazine laat zien hoe kenniscentrum Leren en Innoveren zulke bruggen probeert te bouwen met behulp van praktijkgerichte onderzoeksprojecten.

Meer weten?

<https://www.hu.nl/onderzoek/kenniscentrum-leren-en-innoveren>